

EKSKURSIJOS, KAIP EDUKACINĖS PASLAUGOS, SAMPRATA IR ESMĖ

Algirdas Garalis, Biruta Švagždienė

Šiaulių universitetas

Odeta Liesionienė

Kauno lopšelis-darželis „Žemyna“

Anotacija

Pastaraisiais dešimtmečiais ugdymas ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje išgyvena sudėtingą sparčios kaitos etapą. Į ugdymo turinį įtraukiamos naujos disciplinos, naudojami nauji mokymo būdai ir metodai. Kuo toliau, tuo labiau yra pripažįstamas neformalusis ugdymas bei jo reikšmė formuojant jauną asmenybę. Viena iš neformalių (užklasinių) mokymo metodų yra ekskursija. Šis ugdymo metodas nėra pakankamai atskleistas, aptartas mokslinėje ir metodinėje literatūroje, todėl straipsnyje autoriai siekia atkleisti ekskursijos, kaip edukacinės paslaugos, sampratą ir esmę. Numatydami tolimesnių mokslinių tyrimų kryptis, autoriai bando nustatyti edukacinės veiklos ir jos valdymo tobulinimo galimybes ekskursijoje.

Pagrindiniai žodžiai: ekskursija, edukacinė paslauga.

Įvadas

Temos aktualumas. Analizuojant ugdymą kaip viso gyvenimo trukmės procesą, susiduriama su didžiule reiškinų įvairove, kurioje formalusis švietimas yra išreikštas ir apibrėžtas, griežtai struktūrizuotas, ganėtinai aiškūs jo vertinimo kriterijai. Tačiau ugdoma ne tik formalizuotose ugdymo struktūrose, bet ir šeimoje, laisvalaikio veikloje. Neformalusis švietimas apima labai įvairaus turinio, metodų ir formų valstybės švietimo registre nereglamentuotą ugdymo veiklą. Neformaliojo ugdymo turinys priklauso nuo organizatorių pasirinkimo, labai didele dalimi – ir nuo pačių dalyvių. Turiniui ir formoms, palyginti su formaliojo švietimu, būdingas didelis lankstumas.

Dar dvidešimto amžiaus aštuntajame dešimtyje buvo konstatuota, kad neformalusis ugdymas yra (arba turi būti) svarbus formaliojo ugdymo priedas kiekvienos šalies švietimo sistemoje, nes jo veikla turi įtakos daugeliui žmonių ir, tinkamai nukreipta, turi didelį potencialą greitai ir reikšmingai sąlygoti individualią ir nacionalinę plėtrą. Neformalusis (papildomasis) ugdymas leidžia užtikrinti kokybišką ir tęstinį

švietimą ir realiai ugdymo centru laikyti ugdytinį, jo poreikių tenkinimą (Survutaitė, 2004). Mokslininkai ypač atkreipė dėmesį į edukacinę ekskursijų vaidmenį. Jie pabrėžė, kad per ekskursijas įvairiose aplinkose, ypač muziejuose, vyksta mokymo procesas (Jucevičienė, 1996). Mokomosios ekskursijos būna įvairių tipų: supažindinimo su nauju dalyku pagal mokymo programą; išminktų dalykų įtvirtinimo; apžvalginės; kompleksinės (Jovaiša, 1993).

Ekskursija, kaip neformalaus ugdymo priemonė, yra vienas svarbiausių dorovinių ugdymą optimizuojančių veiksnių, kuri skatina labiau skleistis dvasinėms galioms, ypač įgyti naujos emocinės ir dorovinės patirties, keisti tarpusavio santykius ir pan. Ekskursija gali ir turi būti reikšminga mokomoji, didaktinė ir auklėjamoji priemonė, suartinanti visuomenę, skatinanti mažiausiai pripažįstamų jiems vertybių-vaizduotės, pažiūrų platumo-ugdymą, skiepijanti bendrumo, reikalingumo jausmą, kolektyviškumo sampratą, padedanti jiems ugdytis etinį ir estetinį santykį su aplinka, gamta, kultūrinėmis ir dvasinėmis vertybėmis, tauta, kitais žmonėmis (Aramavičiūtė, 2005; Aramavičiūtė ir Martišauskienė, 2006).

Mokslinė problema. Nepakankamai išanalizuoti ir ištirti ekskursijos pagrindai, kaip edukacinės paslaugos, teoriniai ir praktiniai pagrindai, nenumatyti jos, kaip laisvalaikio organizavimo verslo įmonėje galimybės, kokybės valdymo *strategijos modeliavimo būdai*. Nėra iki galo aišku, kaip apibūdinti ekskursiją, kuri yra edukacinė paslauga turizmo verslo įmonėje, kaip ištirti kokybės modeliavimo strategiją. Ar yra bendras supratimas tarp paslaugos (ekskursijos) kūrėjų, paslaugos teikėjų ir paslaugos vartotojo siekiant tarpkultūrinių vertybių įgijimo tikslų?

Darbų, analizuojančių ekskursiją edukacinės paslaugos aspektu, išryškinančių jos valdymo ypatumus, nepakanka, todėl šis darbas labai aktualus tiek teorine, tiek praktine prasme.

Objektas. Ekskursija kaip edukacinė paslauga. Ekskursijos proceso edukacinis ir socialinis efektyvumas.

Tikslas. Apibrėžti ekskursijos, kaip edukacinės paslaugos, sampratą ir atskleisti jos esmę.

Uždaviniai:

1. Apibrėžti turizmo ir švietimo sampratų sanglaudas, dėmesį sutelkiant į ekskursiją ir jos vaidmenį šiuolaikinėje socialinėje-ugdymo aplinkoje
2. Atskleisti ekskursijos, kaip pedagoginio proceso, sampratą ir esmę.
3. Nustatyti edukacinės veiklos ir jos valdymo tobulinimo galimybes ekskursijoje.

Metodai: mokslinės literatūros analizė, sisteminimas ir apibendrinimas.

Turizmo ir švietimo sampratų sanglaudos teorinis aspektas

Ugdymas ir ugdymo procesas yra sudėtingi reiškiniai, kuriuos žmonija stengiasi pažinti bei panaudoti kurdama tobulesnę visuomenę ir asmenybę. Ugdyti – tai daryti, kad kas nors augtų, ūgėtų, eitų aukštyn. (Šalkauskis, 1992). Ugdymas – tai visuomeninės ir istorinės patirties jaunajai kartai perdavimas, siekiant parengti ją gyvenimui ir darbui (Rajeckas, 1999). Ugdymas tai visuomeninis reiškinys, dažnai vadinamas asmenybės socialiniu formavimu, asmenybės socializacija. Socializacija kuria ir formuoja vaiką kaip asmenybę, kaip individualybę ir kaip socialinės grupės bei žmonių bendruomenės narį (Juodaitytė, 2003). Ugdymas yra tikslinga ugdytojo ir ugdytinio sąveika, gėrybėmis brandinanti žmogaus biofizinę sandarą, psichiką, santykius, kultūrą ir dvasią (Jovaiša, 2001). Tai asmenybės savikūrą skatinantis žmonių bendravimas, sąveikaujant su aplinka bei kultūros vertybėmis (Lamauskas, 2001).

Pagrindinis ugdymo tikslas yra savo fizines, psichines ir dvasines jėgas išplėtojusi, subrendusi gyventi demokratinėje visuomenėje asmenybė, kūrybiškai

perimanti ir puoselėjanti humanistines tautos ir pasaulio kultūros vertybes (Adamonienė ir kt., 2001).

Ugdymas – svarbiausias mokyklos veiklos elementas, apimantis augimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą (Kučinskas ir Poderienė, 2006). Šie autoriai taip pat pabrėžia, kad skatinant ugdymo procesą būtina, jog kiekvienas ugdytinis maksimaliai atskleistų individualias kūrybines galias ir gebėjimus, tenkintų prigimtines reikmes: saviraiškos, meilės, pagarbos, prasmės, kūrybos ir t. t.

Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003) pažymima, kad mokykla neturėtų siekti perteikti kuo daugiau žinių. Sparčios mokslo pažangos, kvalifikacijų kaitos ir mokymo(si) visą gyvenimą sąlygomis tai daryti neprasminga. Jos pareiga – dėti visas pastangas, kad pateikiamos žinios įsitvirtintų kaip organiška moksleivio patyrimo ir kompetencijos, svarbių tiek šiandieniniame jo gyvenime, tiek ateityje, dalis. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. (2003) nuostatos irgi numato, kad būtų sukuriama švietimo turinio nuolatinio atnaujinimo sistema bei mokymosi turinys atitiktų šiuolaikinės visuomenės bei darbo rinkos poreikius.

Šiuolaikinė mokymosi paradigma parodo tokį požiūrį į mokymą, kuris:

1. Sutelktas į besimokantįjį.
2. Realizuojamas per pedagoginę sąveiką.
3. Orientuotas į moksleivių informacijos konstravimą, o ne į mokytojo informacijos pateikimą.
4. Akcentuoja bendradarbiavimą ir atradimus, mokymąsi, savo veiklos vertinimą, skatina kritinį mąstymą (Šiaučiukėnienė ir kt., 2006).

Apibendrintos idėjos apie klasikinę mokymo ir šiuolaikinės mokymo(si) paradigmas pateikiamos šioje lentelėje:

1 lentelė

Klasikinės mokymo ir šiuolaikinės mokymo(si) paradigmos

Pagrindinės idėjos	Klasikinė mokymo paradigma	Šiuolaikinė mokymo(si) paradigma
Mokymą apibūdinančios sąvokos.	Didaktikos ašis – mokymas, mokytojai. Mokymas orientuotas į mokytoją, tradicinis, didaktinis. Pedagoginis poveikis.	Didaktikos ašis – mokymasis, mokiniai. Mokymas orientuotas į mokinį, progresyvus, naujas, reflektyvus, humanistinis. Pedagoginė sąveika.
Mokymo turinys.	Akcentuoja formalių dalyko žinių įsisavinimą.	Akcentuoja tarpdalykinių žinių įsisavinimą, siejant jas su jau turima aplinkos pažinimo patirtimi, ir įvairių kompetencijų ugdymą.
Mokinio modeliai.	Įsisavinimas.	Dalyvavimas.
Požiūriai į mokymą.	Paskaitos, pasakojimai, demonstravimas, nurodymai, vadovavimas, aiškinimas.	Mokymas atradimų keliu, mokymo stiliai, mokymas bendradarbiaujant, kognityvinis mokymasis.
Mokytojo modeliai.	Mokytojas – organizatorius, vadovas.	Mokytojas kaip terapeutas, kaip mąstymo išlaisvintojas.
Teorijos, kuriomis remiamasi.	Bihevioristinė teorija. Objektyvizmo teorija.	Kognityvinė teorija. Konstruktyvizmo teorija.

Šaltinis: Šiaučiukėnienė ir kt., 2006.

Papildomasis (neformalusis) ugdymas suprantamas kaip permanentinis (nuolatinis, nenutrūkstamas, tolydus), skirtas vaiko socializacijai, kūrybiškumui bei įvairiapusių gebėjimų, laisvalaikio kultūros plėtojei, rekreacijai. Visi neformaliojo ugdymo užsiėmimai turi padėti vaikui ir moksleiviui maksimaliai išskleisti individualias kūrybos galias ir gebėjimus, patenkinti jo prigimties reikmes, saviraiškos, meilės ir pagarbos, prasmės, kūrybos, tvarkos ir darnos poreikius, konkretinti amorfinius interesus (Lietuvos švietimo reformos gairės, 1993).

Moksleivių dalyvavimas popamokinėje veikloje turi ryšį su pagrindine veikla: žinių ir įgūdžių įgijimu bei rengimuisi būsimai profesijai. Tačiau ši veikla traktuojama ir kaip tam tikra alternatyva, praplečianti mokyklinių užsiėmimų ribas: įdomesnę, leidžiančią išbandyti įvairių sričių savo gabumus. Popamokinėje veikloje moksleiviai realizuoja ir jų amžiuje labai svarbius socializacijos ir komunikacijos poreikius: pripažinimo ir įsitvirtinimo bendraamžių grupėje, bendravimo (Gudalienė-Gudelevičienė, Kaušylienė, 2006). Suvokimas, kad priklausai grupei, draugų tarpusavio pagalba ne tik palengvina paauglio savarankiškumo formavimąsi, bet ir suteikia jam ypatingai svarbų emocinio pasitenkinimo bei pastovumo jausmą. Paauglio pagarba sau formuojasi pagal tai, kaip jis sugeba užsitarnauti sau lygių bendraamžių pagarbą bei meilę (Ramanauskienė ir kt., 2004).

Pagrindinės papildomojo arba neformalaus ugdymo kryptys yra šios: meninis ugdymas; etninė kultūra; intelektinis ugdymas; pilietiškumo; demokratiškumo ugdymas; vaikų ir jaunimo organizacijų sambūrių inicijavimas; altruistinė veikla; techninė kūryba; gamtosauga, ekologinis ugdymas; sveikos gyvensenos ugdymas; kraštotyra; bendravimo kultūros ugdymas; pozityvių individualių pomėgių skatinimas; pramogų humanizavimas. (Ramaneckienė, 2002). Dzenuškaitė (1991) išskiria tokius svarbius nepamokinės veiklos principus:

1. Tikslingumo ir perspektyvos.
2. Humanistinio kryptingumo.
3. Tautos kultūrinės patirties perimamumo ir plėtojimo.
4. Nepamokinės veiklos ryšio su gyvenimu.
5. Atsižvelgimo į amžiaus ir individualias mokinio savybes.
6. Atsižvelgimo į mokinio poreikius ir interesus.
7. Kūrybinio aktyvumo ir iniciatyvumo.

Šiuolaikinių pokyčių kontekste kinta požiūris į mokytoją kaip į vienintelį žinių šaltinį. Jis tampa vedliu prie žinių šaltinių, padeda susirasti bei pritaikyti jas. Švietimo kokybė priklauso nuo mokytojų, kurie turi tapti ne vien informacijos tiekėjais, bet kartu ir mokinių savarankiško mokymosi tarpininkais, patarėjais,

vadovais. Nebepakanka būti vien geru dalyko mokytoju, būtinas multidisciplininis požiūris, plati mokytojo erudicija įvairiose srityse (Tumėnienė ir Jankūnaitė, 2000). Mokytojo uždavinys – sukurti tokią aplinką, kurioje mokiniai tiksliai galėtų apibrėžti savo siekius; skatinti juos tiek emociškai, tiek psichologiškai; leisti mokiniams vieniems su kitais ir kartu su mokytojais aptarti mokymosi procesą, savo gebėjimus bei pasiektas pergales; užtikrinti, kad mokiniai patys apmąstytų savo mokymosi procesą (Herring, 1998). Mokytojai turi mokytis iš pokyčių ir pačių mokinių, parodyti didelį tvirtumą pagrindžiant pagrindines vertybes konkrečiame pasaulyje, kurti tokias situacijas, kuriose mokiniai atsivertę ir dalytęsi savo idėjomis (Čiužas, 2007). Tik išsilavinęs, morališkas mokytojas suteikia „pagalbą gimstant“, t. y. mokiniui virstant subrendusiu (Lassahn, 1999).

Pasak Grinevičienės (1997), Galkienės ir Cijūnaitienės (2007), neformalus ugdymas gali būti efektyvus tik tada, kai pedagogai:

- 1) mokinių laisvalaikį traktuoja kaip rimtą pedagoginę problemą;
- 2) kryptingai, kūrybiškai ir taktiškai vadovauja mokinių formaliajam ugdymui, nevaržydami iniciatyvos ir savarankiškumo;
- 3) formalųjį ugdymą grindžia conceptualaus ir psichologinio pobūdžio principais, atitinkančiais Lietuvos mokyklos ugdymo tikslus bei švietimo sistemos pagrindus;
- 4) vertina formaliojo ugdymo veiklos efektyvumą ne pagal atskirų renginių kiekybę ar kokybę, o pagal jos poveikį mokinio asmenybei;
- 5) ypatingą dėmesį skiria atsižvelgimo į mokinių poreikius bei interesus principui.

Kokybiniai pokyčiai mokytojo veikloje yra susiję su skatintojo (katalizatoriaus), konsultanto, eksperto funkcijomis. Mokymo paslauga, kurią teikia mokytojas, yra susijusi su informacijos perdavimu, todėl tradiciškai ši funkcija siejama su mokytojo veikla. Vadovo funkcija nulemta socialinės situacijos, kurioje mokinsys ir mokytojas užima skirtingas pozicijas – vadovo ir pavaldinio. Auklėtojas yra ugdymo veikėjas, kurio pagrindinė funkcija yra auklėjimas – procesas, kai vyksta asmenybės santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimas ir branda (Jovaiša, 1993). Vadovo funkcijos labiau orientuotos į rezultatą (į „užduotį“), auklėtojo – į tarpusavio santykius (į „žmones“) (Bižys ir kt., 1996). Auklėtojas atsisako asmenybės formavimo funkcijos, kuri orientuojasi į globą, palaikymą, saugumą. Tai lemia naują mokytojo veiklos kokybę.

Atlikdamas auklėtojo funkciją, mokytojas daugiausiai dėmesio turi kreipti į save, pažinti ir suprasti save (Butkienė ir Kepalaitė, 1996). Pasak Petty (2006), auklėjimo procesą galima traktuoti dviem as-

pektais: plačiaja prasme – socialiniu požiūriu, siaurąja prasme – pedagoginiu požiūriu. Socialiniu požiūriu – tai tų visuomeninių santykių įtakos mokiniams procesas, kurių jie mokosi ir kuriuos stebi savo gyvenamojoje aplinkoje, kuriuose dalyvauja būdami namuose, šeimoje, mokykloje ir įvairiose kitose situacijose. Ši aplinka veikia mokinius ir tikslingai, ir stichiškai. Pedagoginiu požiūriu auklėjimas suprantamas kaip tikslingas auklėtinio asmenybės formavimo procesas, kurio metu pedagogas, naudodamas tam tikrų priemonių sistemą, veikia mokinio asmenybę.

E. Martišauskienė (2004), aptardama klasės vadovo vaidmenį neformaliajame ugdyme, pabrėžia, kad geriausių rezultatų pasiekama, kai klasės vadovas: pats entuziastingai dalyvauja neformaliajame ugdyme; padeda atsiskleisti auklėtinų kūrybiniam gebėjimams; skatina jų kūrybiškumą ir iniciatyvumą; padeda visiems, kuriems jo pagalba reikalinga; emocingai reaguoja į auklėtinų džiaugsmus ir malonumus, skatina auklėtinius pasitikėti savo jėgomis; objektyviai vertina auklėtinų veiklą ir jos rezultatus, pastebėdamas ir mažiausias pastangas; reiklumą derina su teisingumu, pagarba, geranoriškumu; teisingai supranta auklėtinų poreikius, interesus, atsižvelgia į jų nuomonę; pasižymi pedagoginiu optimizmu; būna giliai įsitikinęs, kad kiekvienas mokinys savaip talentingas; planuodamas formalųjį ugdymą, atsižvelgia į psichologinius amžiaus tarpsnio ir individualius klasės mokinių ypatumus, remiasi jų sukaupta patirtimi; gerai teoriškai pasirengia visiems renginiams, t. y. analizuoja savo darbą, daro išvadas, ypač akcentuodamas visos klasės ir kiekvieno auklėtinio laimėjimus, teigiamus jų asmenybės raidos poslinkius; renginius organizuoja kūrybiškai, emocingai, aktyvindamas mokinių mąstymą, žadindamas teigiamas emocines būsenas.

Analizuodama užsiėmimuose dalyvaujančių mokinių skaičių, S. Dapkienė (2002) išskiria šias neformaliojo ugdymo darbo formas:

1. Masinė (meno savaitės, sveikatingumo dienos, įvairios šventės, varžybos ir kt.).
2. Grupinė (būrelių, ratelių, studijų ir kt. veikla).
3. Individuali (atskiro mokinio rengimas konkursui, varžyboms ir kt.).

Atsižvelgiant į organizuojamų renginių sistemumą, dažnumą, jie grupuojami į nuolatinis ir epizodinius.

Sistemiškai ištisus mokslo metus atliekamus darbus lengva atskirti nuo tų, kurie vyksta pagal planą, bet ne nuolat, pavyzdžiui, viktorinos, parodos, susitikimai, ekskursijos (tikros ir įsivaizduojamos).

Epizodiniai darbai dažniausiai vyksta ne tvarkaraštyje numatytu laiku. Planuojant darbą, reikia nesitenkinti vien nuolatiniais užsiėmimais, nes epizodiniai renginiai žadina moksleivių interesą pasirinktai veiklos kryptims.

I. Ramaneckienė (1998) pagal neformalaus ugdymo užsiėmimų tikslus išskiria tris darbo formas:

1. Paprasti užsiėmimai, kurių tikslas pateikti naujų žinių, pamokyti naujų (šokio, teatro, darbo) įgūdžių.
2. Apibendrinamieji užsiėmimai, kurių paskirtis – įtvirtinti žinias ar naujais metodais ir būdais pagilinti įgūdžius.
3. Baigiamieji užsiėmimai, kurių tikslas – pakartoti, susisteminti žinias, mokėjimus ir įgūdžius.

Apibendrinamiesiems ir baigiamiesiems darbams organizuoti praktikuojami įvairūs epizodiniai renginiai (grupiniai ar masiniai). Tai savotiškos atlikto darbo apžiūros ir ataskaitos.

Jeigu klasifikacijos pagrindu imami darbo metodai, būdai ir priemonės, tai galimos šios darbo formos:

1. Žodinė (susirinkimas, paskaita, disputas).
2. Vaizdinė (muziejus, parodos lankymas).
3. Praktinė (konkursas, varžybos, ekskursija).

L. Jovaiša (2001), aptardamas ugdymo formas, ekskursijas priskiria prie rodomųjų ir veikinamųjų ugdymo formų. Jos efektyvios yra tada, kai akcentuojami tikslai, uždaviniai, kreipiamas dėmesys į objektus, kurie turi ugdomosios reikšmės.

S. Dapkienė (2002) pažymi, kad ekskursijoms mokinius būtina rengti iš anksto – nurodyti literatūrą apie lankytiną objektą ir pasiūlyti pasiskaityti, pačiam mokytojui ar klasės auklėtojui apie tai papasakoti; neperkrauti ekskursijos lankytiniais objektais, nes mokiniai pavargsta nuo didelio informacijos srauto; pratinti mokinius naują informaciją užsirašyti; svarbiausiems lankytiniams objektams skirti daugiausiai dėmesio – pasakojimai turi būti neilgi, nekartojama tai, kas buvo pasakyta ar išmokta besiruošiant ekskursijai.

I. Zaleskienė (2000) akcentuoja tris pagrindinius ekskursijos apibendrinimo ir vertinimo aspektus: praktinį rezultatą; įgytas žinias, mokėjimus ir įgūdžius; poveikį asmenybei. Labai svarbu, kad ekskursijos dalyviai patirtų naujų įspūdžių, praplėstų savo mąstymą, pagilintų erudiciją.

R. Raudeliūnaitės (2007) teigimu, įvairiopa nepamokinė veikla teikia dideles išgales priartinti mokinį prie gyvenimo. Ji sudaro sąlygas sueiti į realius santykius su tikrove, įsitraukti į socialinių santykių sistemas, ugdytis socialinius įgūdžius. Vadinas, nepamokinė veikla gali padėti ir formuoti, ir įgyvendinti susiformavusius socialinius įgūdžius, sutvirtinti ir išplėsti juos praktine patirtimi. Be to, ši veikla tampa ypač reikšminga paauglystės metais, nes paauglys siekia įsitraukti į platesnę socialinių santykių sistemą, įtvirtinti savo socialinį statusą (Čiuladienė, 2006). Kravale ir Guseva (2006) taip pat akcentuoja, kad paauglių sąveika su aplinka yra vienas iš veiksnių, nule-

miančių paauglių krizės pobūdį ir mastą. Sėkmingai socializuodamasis bendruomenėje paauglys neišgyvena didelės įtampos, jaučiasi reikalingas – vertinamas kaip žmogus, sugebantis savo veikla ir idėjomis praturtinti bendruomenės gyvenimą.

Ekskursijos proceso samprata ir esmė

Teorija, išvertus iš graikų kalbos, reiškia stebėjimą, nagrinėjimą, tyrinėjimą. Nagrinėjamos kelios šio termino reikšmės: 1) teorija – tai visuomeninės gamybinės praktikos, kurioje atsispindi objektivūs gamtos ir visuomenės vystymosi dėsningumai, patirties apibūdinimas; 2) teorija – tai visuma apibendrintų teiginių, sudarančių vieną ar kitą mokslo šaką; 3) teorija – tai vienos iš pažinimo sričių idėjų visuma; 4) teorija – aukščiausia, labiausiai išvystyta mokslinio pažinimo organizavimo forma, suteikianti visuminį supratimą apie tam tikros srities ryšių dėsningumus (Freger, 1999; Kaspar, 2001).

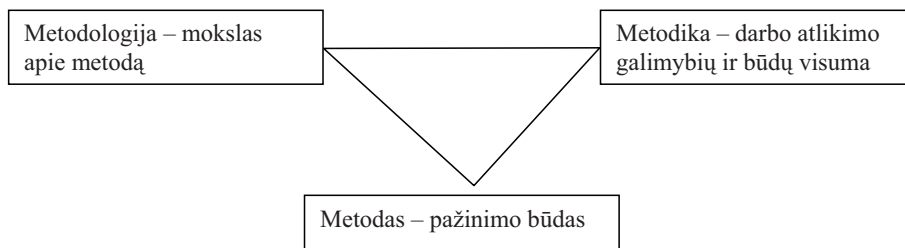
Nagrinėjami ekskursijos teorijos klausimai: 1) modeliuojama, kokia turi būti ideali ekskursija; 2) ekskursijos poveikis žmogaus sąmonei; 3) pagrindi-

diniai ekskursijos dėsningumai; 4) nustatomi ekskursijos kokybės kriterijai bei priemonės efektyvumui didinti; 5) formuojami teoriniai ekskursijos proceso pagrindai (Mill & Morisson, 2002; Хуусконен и Глушанок, 2007).

Žmonėms, susijusiems su ekskursijų verslu, ekskursijos teorija – tai bendra visuma teiginių, sudarančių ekskursijų verslo pagrindą bei numatančių pagrindines šio verslo vystymosi kryptis (Svetikienė, 2002).

Ekskursijos teorija – tai visuma, kurią sudaro: ekskursijos funkcijos, jos pagrindiniai požymiai; rodymo ir pasakojimo ypatybės; ekskursijų klasifikacija; diferencijuotas požiūris į ekskursijų aptarnavimą; metodologija ir metodika; pedagogikos ir logikos elementai; ekskursijų vadovo profesionalumas (Лескова, 2006).

Ekskursijos teorijoje svarbią vietą užima klausimai, susiję su ekskursijos metodu, ekskursijų verslo metodologija ir metodika. Sąvokos *metodas*, *metodologija*, *metodika* yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Ši sąryšį atspindi 1 paveikslas:

1 pav. Sąvokų *metodologija*, *metodika* ir *metodas* sąsajos
Šaltinis: Емельянов, 2004

Nuo pat pradžių ekskursijos teorija vystėsi mokyklinės pedagogikos pagrindais. Tiek ekskursijų klasifikacija, tiek jų ypatybės ir funkcijos bei pats ekskursijos procesas buvo pritaikomas mokinių ekskursijoms. Ekskursijos uždaviniai ir reikalavimai derinami pagal bendrojo lavinimo mokyklos poreikius. Išimtis buvo tik muziejinės ekskursijos, nes čia ekskursijos teoriją buvo bandoma taikyti visiems ekskursantams, ne tik mokiniams, bet ir suaugusiems (Шапалов, 1999).

Ekskursinės teorijos vystymasis paspartėjo aštuntajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje, kai išsiplėtė ekskursijų aptarnavimo sfera, pasikeitė jos vaidmuo: nuo poilsinės ir pramoninės formos buvo pereita prie auklėjamojo, kultūrinio ir masinio darbo formos. Ekskursija įgavo naujas funkcijas, išaugo ekskursinių renginių mokslinis potencialas, nusistovėjo psichologiniai ir pedagoginiai ekskursijos propagandos terminai, atsirado normatyvinė metodologija, išaugo ekskursijų organizatorių bei ekskursijų vadovų skaičius.

Prie ekskursijos teorijos vystymosi prisidėjo ir įvairūs mokslo leidiniai, suaktyvėjęs turizmo specialistų rengimas aukštosiose mokyklose.

Ekskursijos teorija vystoma ir toliau, atskiros jos sudėtinės dalys gauna naujų, tobulėsių formų.

Kalbant apie ekskursijos esmę, būtina nepamiršti, kad ekskursijos procesas yra sąlygojamas objektyvių reikalavimų. Kiekviena ekskursija yra ypatingas veiklos procesas, kurio esmė priklauso nuo konkrečių dėsningumų, tematiškumo, vaizdumo, emocionalumo, aktyvumo ir kt. (Burkart & Medlik, 2001). Taigi, ekskursija yra akivaizdus žmogų supančio pasaulio pažinimo procesas. Objektų apžiūra vyksta vadovaujant kvalifikuotam specialistui – ekskursijos vadovui. Jis perteikia ekskursantams objekto viziją, išimtinios vietos įvertinimą, istorinio įvykio, susijusio su tuo objektu, supratimą. Jam svarbu, ką ekskursantas pamatys, kaip supras, ar priims tai, ką pamatė ar išgirdo. Ekskursijos vadovas savo pasakojimu paruošia ekskursantus padaryti reikiamas išvadas ir įvertinimus. Trumpai tariant, ekskursija – žinių visuma, specifine forma perteikiama žmonių grupei ir tam tikra veiksmų sistema jas (žinias) perteikiant (Moscard, 2003). Veikla – tai žmogaus aktyvumas, siekiant nustatyti tikslo. Veikla ekskursijos proceso

metu skirstoma į dvi dalis – ekskursijos vadovo veiklą ir ekskursantų veiklą. Ekskursantų veikla pasireiškia aktyviu objektų stebėjimu, tyrinėjimu. Ekskursijos vadovo veiklą sudaro išsėta komponentų grupė. Pagrindiniai – pasiruošimas ekskursijai ir jos vedimas. Ekskursija – specifinė ekskursijos vadovo veiklos rūšis. Klaidinga teigti, kad ekskursija yra darbas ekskursijos vadovui ir poilsis ekskursantams. Praktinis dalyvavimas ekskursijos procese – sudėtingas darbas abiem pusėms (Скамницкий, 2008).

Praktinėje veikloje žmogus susiduria su dviem bendravimo formomis – tiesiogine ir netiesiogine.

Tiesioginio bendravimo formos: pokalbis, pasakaita, pamoka, disputas, diskusija, ekskursija ir t. t. Jų metu formuojasi nuotaikų, nuomonių, požiūrių bendrumas, pasiekiamas tarpusavio supratimas, informacijos įsisavinimas, stiprėja tarpusavio ryšiai.

Netiesioginis bendravimas vyksta skaitant laikraščius, žurnalus, knygas, klausantis radijo, žiūrint televizorių ir t. t. Tokiam bendravimui trūksta atgalinio ryšio.

Ekskursija, kaip tiesioginio bendravimo forma, numato abiejų subjektų – ekskursijos vadovo ir ekskursantų – tarpusavio ryšį. Būdamas specifinė bendravimo forma, ekskursija teikia galimybę milijonams žmonių gauti didelę informacijos kiekį, skatina mąstyti. Ekskursantai, bendraudami tarpusavyje, įsivaina žmogiškas emocijas, jausmus, elgesio normas. Bendravimo procese formuojasi jausmų, nuotaikų, požiūrių bendrumas (Casellas & Galley, 2005).

Teisingai organizuotas ekskursijos vadovo ir ekskursantų bendravimas sudaro pedagoginio proceso – ekskursijos – pagrindą. Komunitatyvinis komponentas – svarbi ekskursijos vadovo profesinio meistriškumo dalis. Ekskursijos efektyvumui didelę reikšmę turi gebėjimas bendrauti su ekskursantais, muziejų darbuotojais, netgi su autobusų vairuotojais.

Siekdamas didesnio ekskursantų aktyvumo, ekskursijos vadovas naudoja įvairius variantus. Praplėsdamas savo pasakojimą, jis, pats to nenorėdamas, virsta lektoriumi. Efektyvesnis variantas, kai ekskursijos vadovas, konkrečiai aiškindamas, valdo grupės dėmesį, skatina klausti, mąstyti. Trečias variantas – ekskursijos vadovas yra tarsi grupės dirigentas. Jis organizuoja objektų apžiūrėjimą, užtikrina tikslią jų stebėjimo tvarką. Tai įvyksta todėl, kad ekskursantai įsijaučia į tai, ką mato. Klausimus jie užduoda tik tada, kai apgalvoja patirtus įspūdžius (Путрик и Каранаевский, 2005).

Praktinėje veikloje ekskursija nagrinėjama keliais aspektais (Žalienė ir Sabaliauskaitė, 2002):

1. Kaip savarankiška auklėjimo ir mokymo forma, kaip kitų mokymo ir auklėjimo formų sudėtinė dalis.
2. Kaip darbo su auditorija forma ir kaip viena iš mokymo formų.

3. Kaip kultūrinio laisvalaikio organizavimo ir auklėjamojo darbo forma.
4. Kaip epizodinė priemonė, teminio ciklo dalis, taip pat kaip viena iš pažinimo stadijų.
5. Kaip mokslinių žinių platinimo ir idėjinio auklėjimo forma.
6. Kaip kultūrinio – šviečiamojo darbo savarankiška forma ir kaip organizuoto turizmo neatskiriama dalis.
7. Kaip ekskursijos vadovo ir ekskursantų bei ekskursantų tarpusavio bendravimo forma.

Ekskursijos funkcijos ir požymiai

Išvertus iš lotynų kalbos „funkcija“ reiškia įvykdymą, atlikimą. Ekskursijos funkcijos – tai jos pagrindinės ypatybės.

Mokslinės propagandos funkcija. Ekskursija išplečia politinius, filosofinius, meninius ir kitus požiūrius, idėjas ir teorijas. Kiekviena ekskursija, atlikdama propagandos funkciją, privalo turėti aišką motyvaciją. Ekskursijos pagrindą sudaro propagandos principai, mokslo teorijos ir sąsajos su gyvenimu, kurios lengvai suprantamos ir įtikinamos. Šie principai išreiškia propagandos esmę, leidžia joje išvelgti svarbiausią dalyką. Į juos reikia žiūrėti kaip į visumą, t. y. glaudų tarpusavio sąryšį.

Moksliskumo funkcija. Ekskursijos, kaip auklėjimo ir mokymo priemonės, svarbus rodiklis yra jos mokslinis potencialas. Ekskursijos užduotis – skleisti mokslo žinias, o turinys turi būti sudaromas atsižvelgiant į šiuolaikinį mokslą kartu praplečiant akiratį. Faktai, įvykiai, teoriniai teiginiai pateikti mokslinė traktuote tų šiuolaikinių mokslo šakų, apie kurias kalbame, jau parodo, kiek mokslo teorijos pažengusios į priekį. Faktai ir įvykiai turi būti pateikiami parodant objektyvų mokslo įvertinimą.

Idėjiškumo principas. Idėja – tai tikslus veiksmų planas, sudaromas užsibrėžtam tikslui pasiekti. Idėjiškumas traktuojamas kaip sąmoningas palankumas nustatytai idėjų sistemai. Idėjiškumo principai reiškia ekskursijos vadovo faktinės medžiagos išmokimą ir objektyvų jos išdėstymą ekskursantams. Svarbu, kad kiekvienai ekskursijai būtų ruošiamasi naudojant šį principą – būtų paruošti reikalingi dokumentai, tekstai ir metodinė medžiaga.

Labai svarbu, kad ekskursijos vadovas ne tik pasakotų naudodamasis mokslinė teorija, bet ir pats išreikštų asmeninius idėjinius įsitikinimus. Ekskursijos vadovas, pasakodamas ir analizuodamas objektus, turi parodyti ne tik erudiciją, bet ir savo aktyviają gyvenimišką poziciją. Idėjinis ekskursijos vadovas – tai specialistas, kurio ne tik veikla, bet ir visi poelgiai grindžiami tiksliais principais.

Teorijos ryšys su gyvenimu. Ekskursijos medžiaga turi būti susijusi su gyvenimu, tikrove, ūkiene ir kultūrine veikla, su vykstančiais pokyčiais.

Tam tikrų sunkumų atsiranda bandant susieti dėstomą medžiagą su šiuolaikiniu gyvenimu. Reikia žinoti, kad, dėstant medžiagą, praeitis ir ateitis tarpusavyje susijusios.

Šiuolaikinė medžiaga ekskursijoje charakterizuojama trimis aspektais: a) ekskursijos tema skiriama šiuolaikiniams įvykiams; b) dalis ekskursijos temos, vienas arba keletas požymių skiriama šiuolaikiniams įvykiams; c) ekskursija skiriama istorinių paminklų lankymui, istoriniams įvykiams aptarti. Ryšys su šiandiena parodomas iš šiuolaikinių mokslo pasiekimų pozicijų (Grecevičius ir kt., 2002).

Ekskursijos efektyvumas susijęs su tuo, kaip aiškiai išdėstyta medžiaga, o pastarosios įtikinamumas priklauso ir nuo svarbių, įtikinamų faktų, įrodymų, palyginimų parinkimo, dalyvių atsiminimų citavimo, nuotraukų, dokumentų kopijų, žemėlapių, schemų demonstravimo (Freger, 1999).

Kiekvienoje ekskursijoje žinios turi būti pranešamos patikimu, įtaigi tonu.

Prielaidos, versijos, variantai neturėtų pakeisti mokslinės temos išdėstymo. Svarbiausias ekskursijos reikalavimas – tiesos, faktų pasakojimas ekskursantams.

Informacijos funkcija. Ekskursijostemos skirstomos į konkrečius skyrius: apie istorijos mokslo pasiekimus, mediciną, biologiją, archeologų atradimus, kultūros ir ūkio pasiekimus. Ekskursija skiriasi akivaizdumu nuo tokių svarbių informacinių priemonių kaip laikraštis, radijas, televizija, paskaita. Ekskursijoje didžioji dauguma informacijos gaunama apžiūrint objektus. Ekskursijos pagrindas – įtikinamas tekstas. Teminės ekskursijos metu nereikia pasakoti apie rytines radijo laidas ar naujus laikraščių numerius, jeigu tai nėra labai svarbūs įvykiai.

Kultūrinio laisvalaikio organizavimo funkcija. Laisvalaikis – ta laisvo laiko dalis, kuria žmogus disponuoja po darbo dienos. Paros, savaitės, metų laisvą laiką žmogus leidžia savo nuožiūra: skiria jį aktyviai kūrybai ar visuomeninei veiklai, mokslui, mėgėjų būreliams ar bendravimui su draugais. Ekskursija priklauso tai užsiėmimų grupei, kurią galima pavadinti mokslu ir savišvieta. Ekskursija yra kultūrinio laisvalaikio forma, suteikianti žmogui pasitenkinimą ir formuojanti dvasinius poreikius.

Mokslininkai jau seniai priėjo prie išvados, kad ekskursija tai ne poilsis, o protinis darbas, reikalaujantis iš ekskursantų didesnės įtampos nei pasivaikščiojimas po miestą (Silberberg, 1995; Wahab & Cooper, 2006). Susistemintų žinių gavimas ekskursijos metu, patrauklumas dėl „kelioninio elemento“, pasirinkimo galimybė atsižvelgiant į savo interesus – visa tai ekskursiją paverčia populiariu užsiėmimu.

Ekskursija užima svarbią vietą ir kaip mokymosi forma. Ypač ekskursijos vaidmuo išaugo organi-

zuojant kultūrinį laisvalaikį, kai ekskursijų biurais ir muziejais organizavo renginius ištaisais ciklais. Ekskursinio ciklo užduotis – pateikti ekskursantams išsiaiškinamą žinių sistemą, pavyzdžiui, apie gimtojo miesto istoriją ar apskritįje esančius istorijos ir kultūros paminklus.

Kiekviena ekskursija praplečia žmogaus akiratį, jos dalyviai gauna žinių iš įvairių sričių. Dažnai ekskursija sukonkretina ekskursantų žinias, padeda jiems pamatyti tai, ką žinojo iš rašytinių šaltinių ar iš mokyklinės programos. Ekskursija – tai kelių kultūrinio – auklėjamojo darbo formų sintezė (Ишекoвa, 2006). Į ją gali būti įtraukta: a) meninių filmų fragmentai ar ištisi mokslo populiarinimo, dokumentiniai filmai; b) įvairių istorinių įvykių dalyvių ar karų veteranų prisiminimai; c) susitikimai su įvairių ūkio šakų vadovais; d) muzikinių kūrinių klausymas ir pan.

Žmogaus interesų formavimo funkcija.

Ekskursijos užduotis – suteikti auditorijai žinias bei sužadinti susidomėjimą konkrečia sritimi. Po literatūrinės ekskursijos jos dalyviai ir toliau domisi konkrečiu rašytoju, jo gyvenimu ir literatūrine veikla ir pan. Taip ekskursija daugeliui tampa savišvietos pradžia.

Kiekviena konkreti ekskursija gali vienu metu atlikti keletą funkcijų. Tai priklauso nuo ekskursantų grupės. Vaikams ir jaunimui ekskursija – tai kultūrinio – techninio akiračio praplėtimo funkcija; paaugliams, besirenkantiems profesiją – tai domėjimosi formavimo funkcija; užsienio turistams – informacijos funkcija ir t. t.

Pasak I. Balabanovo ir A. Balabanovos (2000), B. Jemeljanovas (2004) pažymi, kad visų ekskursijų bendri požymiai yra: trukmė nuo vienos akademinės valandos (45 min.) iki vienos paros; ekskursantai; ekskursijų vadovas; vaizdumas, regimasis įsisavinimas; ekskursinių objektų jų išsidėstymo vietoje rodymas; ekskursijų dalyvių vykimas iš anksto sudarytu maršrutu; objektų rodymo tikslingumas, nustatytos temos buvimas; aktyvi dalyvių veikla, stebėjimas, objektų tyrinėjimas.

Pasak V. Senino (2004), šalia šių bendrų požymių kiekviena ekskursijos rūšis turi ir savo specifinių požymių:

- Ekskursijos autobusais – būtinas išlipimas iš autobuso istoriniams ir kultūriniais paminklams apžiūrėti.
- Muziejinės ekskursijos – susipažinimas su stendine medžiaga.
- Gamybinės ekskursijos – veikiančių objektų demonstracija.

Ekskursija kaip pedagoginis procesas

Svarbią vietą ekskursijos vadovo veikloje užima pedagogika – mokslas apie augančios kartos ir suaugusiųjų auklėjimo, ugdymo dėsningumus. Kiek-

viena ekskursija žmogui suteikia naujų žinių apie visuomenę, istorinius įvykius, apie gamtos reiškinius, t. y. ji yra ugdymo (lavinimo) proceso dalis. Bendravimas su ekskursijos vadovu, jo rekomendacijos, pastabos ekskursijos dalyviams daro taip pat ir auklėjamąjį poveikį. Jau pati mokomoji medžiaga auklėja (lavina), veikdama jų sąmonę dvasiniu ir estetiniu požiūriu. Taip ekskursija tampa pedagoginio proceso dalimi, perimdama žmogaus ugdymo bei auklėjimo ir jo pasaulėžiūros formavimo funkcijas.

Pedagoginis ekskursijos procesas yra paremtas didaktiniais principais, kurie nustato ekskursijos dalyvių mokymo turinį, organizavimą bei metodiką. Prie šių principų priskiriami: moksliskumas, idėjiškumas, sąsaja su gyvenimu, prienamumas, sistemingumas, suprantamumas ir įtaigumas (Wall & Mathieson, 2006).

Ekskursija, kaip kultūrinio ir švietėjiško darbo forma, vaidina savarankišką vaidmenį. Bendrojo lavinimo mokykla yra subordinuota į kitas bendrojo lavinimo veiklos rūšis – į pamoką ir į paskaitą (Каранаевский, 2006). Ugdymo procese ekskursija, būdama mokymo forma, savo svarbumu nesiskiria nuo kitų šio proceso formų.

Ne tik mokomosios, bet ir kitos ekskursijos pagal savo uždavinius ir poveikį dalyviams yra pedagoginis procesas. Kaip ir kiekviename pedagoginiame procese, ekskursijoje dalyvauja dvi šalys: mokantysis ekskursijos vadovas ir mokomi ekskursijos dalyviai. Ekskursijos vadovas perteikia žinias atitinkama tema, ekskursijos dalyviai jas įsisavina. Šių dviejų šalių sąveika – pedagoginio proceso pagrindas. Santykiuose su auditorija ekskursijos vadovas naudoja pedagoginio poveikio metodiką.

Ekskursijos vadovo profesinio meistriškumo sudėtinė dalis yra pedagoginis meistriškumas, pedagogo sugebėjimai. Sąvoka „ekskursijos vadovo pedagoginis meistriškumas“ apima: specialybės žinias; sugebėjimus analizuoti ir vaizdžiai mąstyti; ekskursijos dalyvio psichologijos suvokimą; sugebėjimą valdyti grupę, žinias ir sugebėjimus pedagoginės technikos srities žinias ir sugebėjimus; intuciją; ekskursijos dalyvio asmenybės gerbimą, taip pat meistrišką naudojimąsi pedagoginėmis priemonėmis, siekiant ugdymo tikslų (Скамницкий, 2008). Svarbus vaidmuo pedagogikoje tenka ugdytojo veiklumui, kuris skatina, o, esant reikalui, ir stabdo ekskursijos dalyvių veiklumą, pasireiškiant jų dalykinėmis bei dorovinėmis savybėmis, užtikrina reikiamą aktyvumą.

Visiškai neabejotinas ekskursijos vadovo uždavinys yra sukurti bendro pergyvenimo (patyrimo), pažiūrų bendrumo (ekskursijų grupėje) atmosferą, o tai reiškia, iš žmonių, kuriuos sieja bendri interesai ir tarpusavio bendravimas, grupės suformuoti kolektyvą.

Ekskursijos vadovas turėtų skirti daugiau dėmesio ekskursijos auklėjamajam aspektui, derindamas jį su lavinamuoju. Ekskursijos medžiaga turi būti parengta ir taip panaudota, kad ji lavintų ekskursijos dalyvių pažintinius sugebėjimus, ugdytų juose aukštos moralės savybes – meilę savo Tėvynei, pagarbą kitoms tautoms, kolektyviškumą ir t. t.

Kiekviena teminių ekskursijų grupė turi savo uždavinius. Ekskursijos gamtotyros tema formuoja tausojantį požiūrį į gamtą, gyvūnų ir augalų pasaulį. Gamybinės ekskursijos ugdo meilę ir pareigą darbui. Ekskursijų menotyros temos kryptis yra ekskursijos dalyvių estetinis auklėjimas. Daugelis ekskursijų ugdo pagarbą kitų Lietuvoje gyvenančių tautų papročiams ir tradicijoms.

Ekskursijos vadovas, organizuodamas pedagoginį procesą, savo pasakojime naudoja žinių perdavimo pedagoginius metodus. Jie skirstomi į induktyvinius (indukcija – išvadų gavimas iš atskirų teiginių) ir deduktyvinius (dedukcija – vienos išvados gavimas iš kitos pagal logikos dėsnius). Ekskursijos vadovas, naudodamas induktyvinį žinių perdavimo metodą, apibendrina faktus ir daro išvadas, remdamasis išdėstyta medžiaga, eidamas nuo atskirų, pavienių atvejų prie bendrosios išvados, nuo atskirų faktų prie bendro teiginio (Davidson, 2000).

Pasitelkdamas dedukcinį metodą, jis eina nuo bendrų dalykų prie atskirų ir tik po to, į pagalbą pasitelkęs argumentus, įrodinėja pradžioje iškeltą teiginį. Paprastai toks teiginys būna potėmės arba vieno iš pagrindinių klausimų formuluotė.

Ekskursijos vadovas, remdamasis pedagogikos reikalavimais, pereidamas nuo tiesioginio deduktyvinio aiškinimo, jeigu yra pakankamai žinių, prie įtikinamo aiškinimo, kai nėra pakankamai žinių (Шапалов, 1999; Долженко, 2005; Биржаков, 2006), pasitelkia penkis lygius:

Pirmas – faktų aiškinimas, remiantis turimomis (žinomomis) teorinėmis žiniomis.

Antras – faktų aiškinimas, remiantis anksčiau įsisavintų žinių pertvarkymu ir jų kombinavimu.

Trečias – aiškinimo būdo išsakymas deduktyvinio spėjimo (nuovokumo) forma tais atvejais, kai negalima paaiškinti pirmaisiais dviem būdais.

Ketvirtas – aiškinimas, pasitelkiant į pagalbą modeliavimą (indukciniu ir dedukciniu būdu) arba analogiją.

Penktas – induktyvus aiškinimas, taikomas, kai nėra galimybės panaudoti modeliavimą arba analogiją.

Loginė schema penktame aiškinimo lygyje yra tokia: pradžioje suformuluojama hipotezė, po to ji prijungiama prie naujų faktų, kuriuos aiškinant tampa įtikinama sąvoka bei išvada.

Kaip ir pirmame lygyje, atsižvelgiant į bendrą teiginį, nagrinėjami atskiri, pavieniai faktai ir reiškini-

niai. Aiškinimo pabaigoje ekskursijos vadovas, grįždamas į pradinį tašką, daro išvadą.

Ekskursijos, kaip pedagoginio proceso, efektyvumas priklauso nuo abiejų šalių – ekskursijos vadovo ir ekskursijos dalyvių – aktyvumo lygio. Ekskursijų kūrėjai besimokančiam jaunimui pastaraisiais metais kėlė uždavinį – siekti maksimalaus ekskursijos dalyvių aktyvumo ir iniciatyvumo, paskatinti juos savarankiškai „dirbti“ ekskursijose. Iš ekskursijos vadovo reikalaujama taip rodyti objektus, kad ekskursijos dalyviai imtų analizuoti regimus išpūdžius, sukauptus objektų apžiūros metu.

Svarbi pedagoginio proceso, kuris tęsiasi ekskursijos metu, dalis yra ekskursijos informacijos suvokimas (apmąstymas). Tokio apmąstymo metu ekskursijos dalyvių sąmonėje vyksta skirtingos mąstymo operacijos – lyginimas su anksčiau pamatyta ir išgirsta informacija, konkretaus objekto sugretinimas su kitu, pagrindinių ir šalutinių dalykų išskyrimas, apibendrinimas, išvados (Хуусконен и Глушанок, 2007).

Kitas ekskursijos uždavinys yra jos dalyvių praktinių įgūdžių lavinimas savarankiškiems objektams stebėti. Savo vaizdumu, metodinėmis rodymo priemonėmis, pasakojimo formomis ekskursija prisideda prie ekskursijos dalyvių aktyvumo. Ekskursijos vadovas stengiasi įdiegti grupei tam tikrą „ekskursinį raštingumą“, skatina pirmiausia matyti objektą (Ишекова, 2006).

Pasak M. Biržakovo (2006), svarbiausią vietą ekskursijos procese užima organizacinis ekskursijos vadovo darbas, kurį jis atlieka viso maršruto metu, pradėdamas nuo grupės išsodinimo į autobusą, nuo pirmųjų ekskursijos pėsčiomis žingsnių. Vadovas, organizuodamas ekskursijos dalyvius, vykdo pedagogo pareigas.

Svarbi ekskursijos dalis yra vadovo darbas, jai pasibaigus. Ekskursijos vadovui keliamas uždavinys ekskursijos pabaigą paversti dalyvių savarankiško namų darbo pradžia gautoms žinioms įtvirtinti ir gilinti. Ekskursijos dalyviams pateikiamos rekomendacijos, kaip pratęsti savarankišką lavinimąsi; jiems pranešamas skaitymui skirtos literatūros sąrašas, išvardijami žiūrėjimui skirti filmai, pateikiami ekskursijų, kuriose reiktų dalyvauti, pavadinimai.

G. Leskova (2006) pedagoginėje ekskursijos vadovo veikloje išskiria šiuos etapus:

- 1) ekskursijos vadovo ir grupės pasiruošimas ekskursijai;
- 2) pačios ekskursijos vedimas;
- 3) darbas pasibaigus ekskursijai, ekskursijos medžiagos įtvirtinimas.

Ekskursijos vadovas atlieka dvi pedagogines užduotis: didaktinę – perteikia žinias ekskursijos dalyviams ir auklėjamąją – formuoja pasaulėžiūrą, elgesio ir kalbos etiketo normas.

Ekskursijos vadovui, kaip ir pedagogui, yra būdingi keturi veiklos komponentai: konstruktyvus, organizacinis, komunikacinis ir pažintinis (Хуусконен и Глушанок, 2007).

Konstruktyvus komponentas – sugebėjimas atrinkti ir teisingai apipavidalinti ekskursijos medžiagą, pertvarkyti ekskursijos vedimo planą, metodinės priemonės panaudojimo schemą, savo informacijos turinį.

Organizacinis komponentas – sugebėjimas vadovauti grupei, organizuoti informacijos perteikimą, nukreipti ekskursijos dalyvių dėmesį į reikiamus objektus, užtikrinti aptarnavimo programos įvykdymą.

Komunikacinis komponentas – gebėjimas užmegzti dalykinius (darbinius) ryšius su grupe, autobuso vairuotoju, muziejaus darbuotojais, metodinės grupės vadovu ir su kitais ekskursijų vadovais.

Prie kontaktų užmezgimo su auditorija prisideda tokios ekskursijos vadovo savybės: nuoširdumas, geranoriškumas, elgsenos būdas ir santykių su auditorija, laisvumas. Natūralus yra kiekvieno ekskursijos vadovo jaudinimasis, susitinkant su grupe. Tuo pat metu ekskursijos vadovas neturi parodyti, kad jis stokoja pasitikėjimo savimi, neturi blaškytis, be reikalo gestikuliuoti, pasakoti skubėdamas.

Pažintinis komponentas – tai gebėjimas tobulinti ekskursijos turinį, vedimo metodiką ir techniką; analizuoti ekskursijos proceso ypatumus, veiklos rezultatus ir tuo remiantis tobulinti pedagoginį meistriškumą; diferencijuotai traktuoti skirtingas ekskursijos dalyvių grupes. Svarbiausia ekskursijos vadovui, kaip ir pedagogui, yra gebėjimas žinias perteikti ekskursijos dalyviams. Pedagoginio proceso ypatumai: aukštas vaizdumo lygis, aiški medžiagos tematika, išvystyta žinių perteikimo besimokantiems metodika.

Ekskursijos vadovo veikla skiriasi nuo kitų veiklos rūšių psichologinės įtampos lygiu. Ji yra gimininga pedagogo, rašytojo, artisto veiklai. Jo veiklos rezultatas yra konkretus „psichologinis produktas“ – tai, ko siekia kiekvienas pedagogas, t. y. poveikis kito žmogaus psichikai. Šis rezultatas yra nevienareikšmis, priklausantis nuo pedagogo žinių ir profesinio meistriškumo. Gautas „produktas“ gali būti teigiamas, neigiamas arba neutralus. Apie jį galima spręsti iš žinių, gebėjimų ir įgūdžių, kuriuos įsisavino mokomi, auklėjami asmenys, taip pat ir iš žmonių elgesio.

Svarbu, kad ekskursijos vadovas turėtų pedagoginės psichologijos pagrindus, kurie yra psichologijos dalis. Pedagoginė psichologija nagrinėja psichologines auklėjimo ir mokymo problemas. Ekskursijos vadovas, įsisavinęs pagrindinius pedagogikos reikalavimus, aktyviai naudoja efektyvesnes žinių perteikimo auditorijai formas, auklėjimo ir mokymo priemones.

Ekskursijos vadovo meistriškumo sudėtinė dalis yra gebėjimas valdyti pedagoginę techniką. Pasak Huuskoneno ir Glušanoko (2007), svarbiausia:

1. Lingvistiniai gebėjimai: (mokėjimas kalbėti taisyklingai, aiškiai, gražiai). Suteikti savo kalbai išraiškingą intonaciją, kalboje reikšti atitinkamas mintis ir jausmus.
2. Mimikos ir pantomimos išraiškingumas, tikslūs gestai, išraiškingi žvilgsniai, šypsena.
3. Gebėjimas valdyti emocinę būseną, būti nuoširdžiam (draugiškam), geranoriškam.
4. Režisūriniai ir aktoriniai gebėjimai.

Visa tai leidžia ekskursijos vadovui daryti auditorijai aktyvų kalbinį ir nekalbinį poveikį.

Pedagoginė technika – žinių, sugebėjimų ir įgūdžių visuma, kuri yra pedagogui būtina tam, kad jis praktiškai galėtų efektyviai taikyti pasirenkamus pedagoginio poveikio metodus (Зорин, Квартальнов, 2000).

Čia turima omenyje tiek atskiros asmenybės (ekskursijos dalyviai), tiek kolektyvas (ekskursinė grupė).

Pedagoginė technika – tai bendravimo su žmonėmis menas, gebėjimas parinkti reikiamą toną ir bendravimo stilių, valdyti jų dėmesį; gebėjimas pajusti žmogaus dvasinę būseną iš išorinių požymių; mokėjimas kultūringai kalbėti, naudotis mimikos ir gestų technika.

Išvados

1. Pagrindinės papildomojo arba neformalaus ugdymo kryptys yra šios: meninis ugdymas; etninė kultūra; intelektinis ugdymas; pilietiškumo; demokratiškumo ugdymas; vaikų ir jaunimo organizacijų sambūrių inicijavimas; altruistinė veikla; techninė kūryba; gamtosauga, ekologinis ugdymas; sveikos gyvensenos ugdymas; kraštotyra; bendravimo kultūros ugdymas; pozityvių individualių pomėgių skatinimas; pramogų humanizavimas.
2. Siekiant apibrėžti turizmo ir švietimo sampratų sanglaudą, išryškinant ekskursiją ir jos vaidmenį šiuolaikinėje socialinėje-ugdomojoje aplinkoje, buvo analizuojamos įvairių autorių nuomonės. Jų analizė leido nustatyti, kad ekskursija yra: a) savarankiška auklėjimo ir mokymo forma, kaip kitų mokymo ir auklėjimo formų sudėtinė dalis; darbo su auditorija forma ir kaip viena iš mokymo formų; kultūrinio laisvalaikio organizavimo ir auklėjamojo darbo forma; epizodinė priemonė, teminio ciklo dalis, taip pat kaip viena iš pažinimo stadijų; mokslinių žinių platinimo ir idėjinio auklėjimo forma; kultūrinio-šviečiamojo darbo savarankiška forma ir kaip neatskiriama organizuoto turizmo dalis; ekskursijos vadovo ir ekskursantų bei ekskursantų tarpusavio bendravimo forma.

3. Pedagoginis ekskursijos procesas yra paremtas didaktiniais principais, kurie nustato ekskursijos dalyvių mokymo turinį, organizavimą bei metodiką. Prie šių principų priskiriami: mokliškumas, idėjiškumas, sąsaja su gyvenimu, prieinamumas, sistemingumas, suprantamumas ir įtaigumas. Svarbi pedagoginio proceso, kuris tęsiasi ekskursijos metu, dalis yra ekskursijos informacijos suvokimas (apmaštymas). Tokio apmaštymo metu ekskursijos dalyvių sąmonėje vyksta skirtingos maštymo operacijos – lyginimas su anksčiau pamatyta ir išgirsta informacija, konkretaus objekto sugretinimas su kitu, pagrindinių ir šalutinių dalykų išskyrimas, apibendrinimas, išvados.
4. Ekskursija nėra tinkamai naudojama kaip edukacinis instrumentas. Tinkamas ekskursijos (kaip paslaugos) valdymas galėtų visiems jos teikimo procese dalyvaujantiems asmenims duoti realios naudos.

Literatūra

1. Adamonienė, R., Daukilas, S., Krikščiūnas, B., Maknienė, I., Palujanskienė, A. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.
2. Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
3. Aramavičiūtė, V., Martišauskienė, E. (2006). Jaunųjų dvasingumo kaitos tendencijos globalizacijos procese. *Socialiniai mokslai*, 3 (53), p. 36–43.
4. *Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai* (2003). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
5. Bižys, N., Linkaitytė, G., Valiūškevičienė, A., (1996). *Pamokos mokytojui*. Vilnius: Margi raštai.
6. Burkart, A. J., Medlik, S. (2001). *Tourism: past, present and future*. London. Heinemann.
7. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
8. Casellas, A., Galley, C. (2005). Tourism as cultural interchange, *Annals of Tourism Research*, 26 (1), p. 216–218.
9. Čiuladienė, G. (2006). Paauglių konfliktai: vertybinis aspektas ir raiškos tendencijos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, T. 16, 106–117.
10. Čiužas, R. (2007). Mokytojo ir mokinio vaidmenų kaita edukacinės paradigmos virsmo sąlygomis. *Pedagogika*, T. 87, 64–69.
11. Dapkienė, S. (2002). *Papildomojo ugdymo formos*. Šiauliai.
12. Dzenuškaitė, S. (1991). *Mokinių nepamokinės veiklos tobulinimas*. Vilnius: PMTI.
13. Freger, W. (1999). *Tourismus*. Muenchen. Probe-Abo.
14. Galkienė, A., Cijūnaitienė, A. (2007). Mokymo metodų taikymo veiksmingumas ir populiarumas. *Pedagogika*, T. 87, 77–85.
15. Grecevičius, P., Armaitienė, A., Junevičienė, D. ir kt. (2002). *Turizmas*. Kaunas: Kauno kolegija.

16. Grinevičienė, N. (1997). Mokinių laisvalaikio ir papildomojo ugdymo šiaurinės problemos. *Lietuvos mokykla: istorija ir dabartis*, 2(10), 4–5.
17. Gudelienė-Gudelevičienė, L., Kaušlytė, A. (2006). Ugdymo paradigmos virsmas: nuo mokymo prie mokymosi. *Pedagogika*, T. 82, 68–72.
18. Herring, J. E. (1998). *Informacinių įgūdžių ugdymas mokykloje*. Vilnius: Garnelis.
19. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
20. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika: analitinių straipsnių monografija*. Vilnius: Agora.
21. Jucevičienė, P. (Red.). (1996). *Lyginamoji edukologija*. Kaunas: Technologija.
22. Juodaitytė, A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
23. Kaspar, C. (2001). *Die Tourismuslêchre im grundriss*. Bern, Stuttgart.
24. Kravale, M., Guseva, V. (2006). Neformalus jaunimo ugdymas ir palanki aplinka. *Acta Paedagogica Vilnensia*, T. 16, 40–45.
25. Kučinskas, V., Poderienė, G. (2006). *Ugdymo aplinkos ergonomika*. Klaipėda: KU leidykla.
26. Lamanauskas, V. (2001). *Edukologijos labirintai*. Šiauliai: ŠU leidykla.
27. Lietuvos švietimo reformos gairės (1993). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
28. Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU leidykla.
29. Mill, R. Ch., Morisson, A. M. (2002). *The Tourism system*, New Jersey.
30. Moscard, G. (2003). Interpretation and sustainable tourism: functions, example and principles, *Journal of tourism studies*, 14(1).
31. Petty, G. (2006). *Šiuolaikinis mokymas*. Vilnius: Tyto alba.
32. Rajeckas, V. (1999). *Mokymo organizavimas*. Kaunas: Šviesa.
33. Ramanauskienė, R., Valantinas, A., Endriulaitienė, A. (2004). Paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumai. *Pedagogika*, T. 71, 91–96.
34. Ramaneckienė, I. (1998). *Papildomasis ugdymas*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
35. Raudeliūnaitė, R. (2007). Nepamokinė veikla kaip sutrikusio regėjimo paauglių socialinių įgūdžių ugdymo veiksnys. *Acta Paedagogica Vilnensia*, T.19, 69–81.
36. Šalkauskis, S. (1992). *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Agora.
37. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
38. Silberberg, T. (1999). Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites, *Tourism management*, 16 (5).
39. Survilaitė, D. (2004). Papildomojo ugdymo stebėseną Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje. *Acta Paedagogica Vilnensia*, T. 12, p. 164–170.
40. Svetikienė, J. (2002). *Turizmo marketingas*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
41. Tumėnienė, V., Jankūnaitė, B. (2000). Pedagogų veiklos pokyčiai pasaulinių ir europinių dimensijų kontekste. *Socialiniai mokslai*, Nr. 2(23), p. 24–33.
42. Valstybinė švietimo strategija 2003–2012 m. (2003). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
43. Wahab, S., Cooper, C.(eds) (2006 b). *Tourism in the Age of Globalisation*. London. Routledge.
44. Zaleckienė, I. (2000). *Mes*. Vilnius: Homo liber.
45. Žalienė, I., Sabaliauskaitė, A., (2002). *Pasaulio ir Lietuvos turizmo raida*. Kaunas: LKKA.
46. Балабанов, И. Т., Балабанова, А. И. (2000). *Экономика туризма*. Москва: Финансы и статистика.
47. Биржаков, М. Б. (2000). *Введение в туризм*. С-Петербург: Издательский дом Герда.
48. Долженко, Г. П. (2005). *Экскурсионное дело*. Москва-Ростов на Дону: МарТ.
49. Емельянов, Б. В. (2004). *Основы экскурсоведения*. Москва: Советский спорт.
50. Зорин, Г. И., Квартальнов, В. А. (2000). *Энциклопедия туризма: справочник*. Москва: Физкультура и спорт.
51. Ишекова, Г. И. (2006). *Экскурсионное дело*. Москва: Научная книга.
52. Квартальнов, В. А. (2003). *Теория и практика туризма*. Москва: Просвещение.
53. Лескова, Г. А. (2006). Экскурсоведение как область практической деятельности. *Туристские фирмы*, (35), 220–227.
54. Путрик, Ю. С., Караневский, П. И. (2005). Экскурсовод – профессия творческая. *Туристские фирмы*, (23), 287–292.
55. Сенин, В. С. (2004). *Организация международного туризма*. Москва: Финансы и статистика.
56. Скамницкий, А. А. (2008). *Организация международного туризма*. Москва: Гардарика.
57. Хуусконен, Н. М., Глушанок, Т. М. (2007). *Практика экскурсионной деятельности*. Москва – С. Петербург: Невский фонд.
58. Шапалов, Г. Ф. (1999). *История туризма*. Минск: Экоперспектива.
59. Davidson, R. (2000). *Tourism*. G. B. London. Routledge.

Excursion as the Educational Service: Definition and Essence

Summary

In the recent decades education is on the very fast change (development) process not only in Lithuania, but all over the world. New disciplines are being introduced into the content of teaching/studying programs, new teaching/learning methods are used. Informal teaching is recognized more and more as a valuable method for education of a young personality.

One of these informal methods of teaching is excursion. This method is not widely discussed in the scientific and methodological literature. So, the authors seek to analyze the definition and essence of the excursion as the educational method. Also, the authors see the problems for further research and also try to define the possibilities of improvement of the excursion as educational service and its management. For the definition of tourism and education concepts of cohesion, bringing the tour and its role in modern social-pedagogical environment were analyzed by different authors. Their analysis helped to determine that the tour is self-education and training, as other training and education form, an integral part of working with the audience and one of the forms of training, cultural entertainment and educational organization; episode measure, thematic cycle share, as well as one of the cognitive stages of scientific knowledge dissemination and education messaging form of cultural-educational work independently

and as a form of organized tourism an integral part of tour guide and tourist communication between the tourist and form. Key auxiliary or non-formal education trends are: artistic education, ethnic culture, intellectual education, citizenship, democracy education, children's and youth organizations, rallies initiating altruistic activities, technical creativity, ecology, ecological education, healthy lifestyle education, sightseeing, culture and communication, positive individual preferences, the promotion of recreational humanization. Pedagogical tour didactic process is based on principles which determine the tour participants in the training content, organization and methodology. These principles include: scientific development, understanding, the relation with life, access, the system intelligibility and hypnotism. Important is the educational process, which runs tours during part of a tour of information awareness (meditation). During such a reflection in the tour, players' minds perform different operations - compared with previous seeing and hearing, a particular object juxtaposition with the other main and side extraction, summary of the findings. After operational improvement of educational opportunities for sightseeing, the authors remain of the view that the tour as educational tool is not properly used. A tour, proper management of the service deliver real benefits to all involved.